

РЕФЛЕКСИВНІ ЗДІБНОСТІ ЯК СКЛАДНИКИ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

В статье раскрыто содержание понятий «компетентность» и «профессиональная компетентность». В свете компетентностного подхода приведены основные представления ученых о феномене профессиональной компетентности специалиста. По- дано обобщенное представление о ее основных составляющих. Подчеркнута значимость рефлексии, рефлексивных способностей как необходимого компонента профессиональной компетентности.

Ключевые слова: компетентность, профессиональное становление, рефлексия, рефлексивные способности, саморазвитие, самопознание.

The article is devoted opening of maintenance of concepts «competence» and «professional competence». In the light of competence approach is resulted basic presentations of research workers in relation to the phenomenon of professional competence of specialist, which in modern researches is examined as integral description of professionalism which combines in itself personality and activity structures. Underline meaningfulness of reflection as a present constituent of determination of professional competence.

Key words: professional becoming, reflection, reflexive capabilities, self-development, self-cognition.

Початкова освіта – це перший освітній рівень, під час якого закладається фундамент загальноосвітньої підготовки учнів. Пріоритетне завдання навчання у початковій ланці середньої освіти у контексті нових концепцій виховання і навчання полягає не лише у формуванні в учнів певних знань, умінь та навичок, а й у забезпеченні подальшого становлення особистості дитини, розвитку її розумових здібностей, і передусім – навчанні дітей творчо і самостійно мислити.

Соціальне замовлення вчителя початкових класів зумовлено специфікою ЗНЗ I ступеня і сучасними вимогами до нього. Завдання вищої школи передбачає не лише надання студентам певного обсягу знань та вмінь, а й сформування людини, здатної творчо мислити, приймати рішення, мати власну позицію, брати на себе відповідальність, адаптуватися до умов життя, здатної до мобільності, швидкої зміни соціальних ролей, тобто компетентної особистість.

Природа компетентності полягає в тому, що оптимальні результати у розв'язанні проблем можна отримати лише завдяки глибинній особистісній зацікавленості людини. Повноцінно можуть жити та працювати лише ті люди, які здатні зробити самостійний вибір і прийняти самостійне рішення.

До поняття «компетентність» у сучасній науковій літературі немає єдиного підходу. Компетентність – це досконале володіння знаннями або справою; результат освіти та виховання; творче застосування набутих знань у проблемних ситуаціях.

Більшість дослідників згодні з твердженням, що компетентність містить наявність комплексу знань, умінь та навичок, постійне оновлення знань, професійне та особистісне самовдосконалення, поглиблене знання певних проблем, уміння впроваджувати набуті знання у практику, відповідність певним стандартам, креативний підхід до розв'язання професійних, життєвих та особистих проблем [2].

Компетентність – це базова характеристика людини, що причинно пов'язана з оцінюванням на основі критеріїв ефективності та/або найкращого виконання у професійній діяльності чи у ситуаціях загалом.

У наукових працях до поняття компетентності зараховують, окрім загальної сукупності знань, ще й знання можливих наслідків конкретного способу впливу, рівень умінь і досвід практичного використання знань.

На думку Дж. Равена, основними складниками компетентності є внутрішньо вмотивовані характеристики, пов'язані з системою особистісних цінностей (ініціативність, лідерство, безпосередній інтерес до механізмів діяльності організації, суспільства, а також до роздумів про можливий вплив на неї саму); уявлення та очікування, пов'язані з механізмами функціонування суспільства та роллю людини в ньому (уявлення особистості про себе та про ту роль, яку вона відіграє у суспільстві) [3].

Так, С. Архипова визначає певні характеристики складників компетентності. Згідно з її підходом, гностична чи когнітивна характеристика відображають наявність необхідних знань, обсяг і рівень яких є головною характеристикою компетентності. Регулятивний компонент дає змогу використовувати наявні знання для розв'язання різноманітних завдань у процесі життєдіяльності особистості. Регулятивна характеристика містить проєктивні та конструктивні складники, що проявляються в умінні прогнозувати та приймати ефективні рішення. Рефлексивно-статусний компонент дає право діяти певним чином за рахунок визначення авторитетності. Нормативна характеристика відображає коло повноважень у певній сфері діяльності. Важливою є й комунікативна характеристика, оскільки і поповнення знань, і практична діяльність завжди здійснюються у процесі спілкування та взаємодії [1].

Поняття «професійна компетентність» у сучасних дослідженнях розглядають як інтегральну характеристику професіоналізму, що поєднує особистісно-діяльнісні структури. Структура і зміст професійної компетентності багато в чому визначає специфіку професійної діяльності, що виконується, а також приналежністю до певних типів професій [4].

Професійно компетентному спеціалісту, окрім професійних знань, властивий певний набір психологічних властивостей, особистісних якостей і соціальних умінь: будувати партнерські відносини, здатність до кооперації, достатній рівень конформності, толерантності, принциповості; відстоювати власну думку, протистояти негативним впливам середовища; пристосовуватись та ефективно діяти у мінливих соціокультурних умовах; рахуватись з правами та бажаннями інших людей, з недоторканністю їх гідності.

Професійна компетентність вчителя початкових класів в умовах особистісно зорієнтованого навчання – це не лише володіння знаннями, уміннями та досвідом з предмету, а й уміннями сформувати внутрішню мотивацію пізнавальної діяльності, чітко, логічно викласти власні думки, організувати навчальне співробітництво, знайти способи оптимального спілкування, вміти розкрити творчий потенціал, розвивати мислення учнів молодшого шкільного віку, формувати рефлексію.

Інтегруючим компонентом у структурі професійної компетентності вчителя початкових класів, на нашу думку, виступає рефлексивна компетентність, рефлексивні здібності. Важливість рефлексії в освітньому процесі зумовлена потенціалом її впливу на процеси самоосвіти, самовиховання, саморозвитку. Будучи включеними до структури педагогічної взаємодії, рефлексивні здібності визначають особистісну спрямованість освіти, сприяють її індивідуалізації та найбільш повному розкриттю особистісного потенціалу учасників освітнього процесу.

Сутність рефлексивної компетентності суб'єкта визначається як «володіння тими чи іншими знаннями і вміннями, адекватними діяльності, яка здійснюється» [4]. Під рефлексивною здібністю розуміють здібність здійснювати суб'єктом рефлексію відносно різних видів і галузей власної активності, професійної діяльності та соціальної практики.

У широкому практичному контексті рефлексію розглядають як здібність людини до самоаналізу, осмислення та переосмислення своїх предметно-соціальних відносин оточуючим світом і представляє необхідну складову частину розвиненого інтелекту.

Рефлексію співвідносять з самоусвідомленням особистості та розглядають як процес самопізнання суб'єкта, спрямований на розкриття внутрішньої будови і змісту духовного світу, на побудову цілісного образу свого «Я».

Перед учителем постають різні завдання: виконавські, проектувальні, аналітичні тощо. Якщо під час розв'язання задач виконавського типу рефлексивні елементи «розчинені» у практичній діяльності, виконуючи свою фундаментальну функцію «зворотного зв'язку», то завдання проектувального і аналітичного типу – більш «рефлексогенні», а тому їх продуктивне рішення можливе лише на виході в рефлексивну позицію відносно власної діяльності.

Вчитель має можливість обирати у конкретній ситуації певний метод чи методику навчання з розмаїття наявних та створювати їх. Це можливо, якщо він володіє компетентністю, необхідними здібностями, отримав відповідну підготовку, володіє засобами і способами рефлексії власної практики, переходу від опису діяльності до її критики та нормування, а також до порівняння з наявними методами та методиками.

Таким чином, рефлексія у професійній діяльності вчителя забезпечує осмислення минулого і передбачення майбутнього, надає можливість поглянути на себе з боку, проаналізувати власні думки, почуття, дії, а за необхідності скорегувати свої знання та уявлення, ціннісні орієнтації, діяльність і взаємодію з іншими суб'єктами [4]. Отже, здатність вчителя до рефлексії певною мірою визначає успішність його професійних дій у нових для нього умовах. Уміння аналізувати власний досвід, робити важливі висновки спонукає вчителя до його творчої самореалізації та досягнення високого рівня професійної майстерності.

Використані літературні джерела

1. *Архипова С. П.* Професійна компетентність і професіоналізм соціального працівника: сутність і шляхи розвитку [текст] / С. П. Архипова // Соціальна робота в Україні: теорія та практика. – Київ : Аспект-Поліграф, 2004. – Вип. 2 (7). – С. 15–24.
2. *Іванов Д. А.* Компетентнісний підхід в освіті. Проблеми, поняття, інструментарій [текст] / Д. А. Іванов, К. Г. Митрофанов, О. В. Соколова // Зарубіжна література в школі. – 2006. – № 23. – С. 16–28.
3. *Равен Дж.* Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация [текст] / Дж. Равен. – М. : КоГито-Центр, 2002. – 257 с.
4. *Раскалінос В.* Рефлексивна компетентність як складова професійної характеристики майбутнього фахівця [текст] / В. Раскалінос // Проблеми підготовки сучасного вчителя. – 2011. – № 4. – С. 176–182.
5. *Степанов С. Ю.* Рефлексивная компетентность как базовая категория предпринимательской деятельности [текст] / С. Ю. Степанов, О. А. Полищук // Рефлексия, образование и интеллектуальные инновации. – Новосибирск : НГУ, 1995. – С. 266–271.

Bibliography

1. *Arkhylova S. P.* Profesiina kompetentnist i profesionalizm sotsialnoho pratsivnyka: sutnist i shliakhy rozvytku [tekst] / S. P. Arkhylova // Sotsialna robota v Ukraini: teoriia ta praktyka. – Kyiv : Aspekt-Polihraf, 2004. – Vyp. 2 (7). – S. 15–24.
2. *Ivanov D. A.* Kompetentnisnyi pidkhdid v osviti. Problemy, poniattia, instrumentarii [tekst] / D. A. Ivanov, K. H. Mytrofanov, O. V. Sokolova // Zarubizhna literatura v shkoli. – 2006. – № 23. – S. 16–28.
3. *Raven Dzh.* Kompetentnost v sovremennom obshchestve: vyivlenye, razvytye y realizatsyia [tekst] / Dzh. Raven. – M. : KoHyto-Tsentr, 2002. – 257 s.
4. *Raskalinos V.* Refleksyvna kompetentnist yak skladova profesiinoi kharakterystyky maibutnoho fakhivtsia [tekst] / V. Raskalinos // Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia. – 2011. – № 4. – S. 176–182.
5. *Stepanov S. Yu.* Refleksyvnaia kompetentnost kak bazovaia katehoryia predprynymatelskoi deiatelnosti [tekst] / S. Yu. Stepanov, O. A. Polyshchuk // Refleksyia, obrazovanye y yntellektualnye ynnovatsyy. – Novosybyrsk : NHU, 1995. – S. 266–271.